

УДК 347.41

В. М. Слома
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Тернопільського національного економічного університету

ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ІЗ МНОЖИННІСТЮ ОСІБ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Виконання зобов'язань є центральною ланкою інституту зобов'язального права та кінцевою метою цивільного правовідношення. Ст. 526 ЦК України передбачає, що зобов'язання має виконуватись належним чином, згідно з умовами договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно висувуються.

Під час виконання зобов'язання найповніше розкривається його зміст, оцінюється сукупність дій (бездіяльність) боржника щодо здійснення покладених на нього обов'язків, враховуючи їх відповідність вимогам закону, умовам договору, звичаям тощо, а отже, з точки зору визнання виконання належним [2, с. 74].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання виконання зобов'язань досліджували: Т.В. Боднар, М.І. Брагінський, В.В. Вітрянський, Г.Г. Гриценко, Н.Ю. Голубева, О.В. Дзера, В.В. Луць, О.О. Отрадна, С.В. Сарбаш, К.А. Сердюков, Д.В. Трут.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей виконання цивільно-правових зобов'язань із множинністю осіб.

Виклад основного матеріалу дослідження. В.В. Луць зазначав, що оскільки норми, які регулюють виконання договірних зобов'язань, є складовою частиною цивільного законодавства і, зокрема, зобов'язального права, на реалізацію таких зобов'язань поширюються загальні засади цивільного законодавства, визначені у ст. 3 ЦК України [6, с. 99].

До зобов'язань із множинністю осіб застосовуються ті ж правила, що й до інших цивільно-правових. Разом із тим, окремі випадки, пов'язані з їх виконанням, характеризуються певними особливостями правового регулювання.

Зобов'язання з множинністю осіб характеризуються тим, що для кожного учасника мають відносно самостійний характер. Якщо на стороні боржника є кілька осіб, потрібно визначити, чи повинен кожен із них виконувати зобов'язання у повному обсязі, або тільки в певній частині. Коли кілька осіб перебувають на стороні кредитора, необхідно з'ясувати, чи має право кожен кредитор вимагати виконання зобов'язання у повному обсязі, або у визначе-

ній частці. Вирішення цього питання залежить від того, про який вид зобов'язань із множинністю осіб (часткові, солідарні, субсидіарні) йде мова.

У цивільному законодавстві України презумпція надається частковим зобов'язанням. Це положення впливає зі змісту ст. 540 ЦК України, відповідно до якої, якщо в зобов'язанні беруть участь кілька осіб з обох сторін, кожен із кредиторів має право вимагати виконання, а кожен із боржників повинен виконати обов'язок у рівній частині, якщо інше не встановлено договором або актами цивільного законодавства. Нерівність часток може виникнути у разі придбання декількома особами житлового будинку за умови внесення ними різних часток вартості майна тощо.

Залежно від того, на чийй стороні має місце множинність суб'єктів, виділяють її активну, пасивну та змішану форми щодо осіб у зобов'язанні.

У частковому активному зобов'язанні кожен із кредиторів має право вимагати від боржника виконання тільки в певній частині, яка є рівною, якщо інше не встановлено договором або актами цивільного законодавства. Кредитор, який одержав належне йому виконання, вибуває із зобов'язання, проте воно зберігає силу для решти позикодавців, поки і вони не здійснять належне їм право.

У частковому пасивному зобов'язанні кожен із боржників повинен здійснити кредиторів виконання тільки в певній частці, унаслідок чого боржник, який виконав свій обов'язок, вибуває із зобов'язання, але воно зберігає силу для решти боржників, поки і вони не здійснять своїх обов'язків [4, с. 70–71].

У змішаному частковому зобов'язанні кожен із кредиторів може вимагати виконання в певній частині від усіх боржників, а кожен з останніх повинен здійснити зобов'язання в розмірі належної йому частки.

Отже, у частковому зобов'язанні боржники не відповідають один за одного, а кредитор не може отримати від них виконання в розмірі більшому, ніж його частка. Так, Л.Ж. Морандьєр зазначає, що вимоги за частковими зобов'язаннями є настільки одна від одної незалежними, що в разі неплатоспроможності одного з боржників кредитор не може стягнути з інших те, що він не отримав від неплатоспроможного боржника [5, с. 631].

Чинним законодавством передбачено також існування солідарної множинності. Згідно із ст. 541 ЦК України, солідарний обов'язок або солідарна вимога виникають у випадках, установлених договором або законом, зокрема, у разі неподільності предмета зобов'язання.

Як зазначає К.Я. Ананьєва, солідарність на стороні кредиторів визначається як правомочність кожного з них щодо всього предмета зобов'язання, а на стороні боржників – як обов'язок кожного щодо виконання зобов'язання в цілому, що означає неподільність вимоги та боргу [1, с. 49].

Ч. 1 ст. 542 ЦК України передбачено, що в разі солідарної вимоги кредиторів (солідарних кредиторів) кожен з них має право висунути до боржника вимогу в повному обсязі. До цього боржник має право виконати свій обов'язок будь-якому із кредиторів (на власний розсуд).

Здійснення боржником свого обов'язку одному із солідарних кредиторів у повному обсязі звільняє його від такого виконання решті кредиторів (ч. 3 ст. 542 ЦК України).

У разі солідарного обов'язку боржників (солідарних боржників) кредитор має право вимагати виконання обов'язку частково або в повному обсязі як від усіх боржників разом, так і від будь-якого з них окремо (ч. 1 ст. 543 ЦК України). Солідарні боржники залишаються зобов'язаними до того часу, доки їх обов'язок не буде виконано в повному обсязі.

У разі виконання солідарного зобов'язання одним із співборжників у повному обсязі воно вважається припиненим, а інші боржники звільняються від його виконання. При цьому між ними та боржником, який виконав обов'язок, виникає часткове зобов'язання (відповідно до ст. 544 ЦК України).

Отже, солідарний порядок здійснення зобов'язання розрахований на три випадки. По-перше, виконання завжди буде солідарним, якщо у якості предмета виконання виступає неподільний предмет. По-друге, солідарний порядок виконання може передбачатись домовленістю сторін, якщо це не суперечить сутності зобов'язання або прямій вказівці закону, коли обов'язок є частковим або субсидіарним. По-третє, солідарний порядок застосовується, якщо це прямо передбачено законом [1, с. 49].

Прикладом солідарних зобов'язань є наступні: згідно з ч. 1 ст. 124 ЦК України, у разі недостатності в повного товариства майна для задоволення вимог кредиторів у повному обсязі учасники повного товариства солідарно відповідають за зобов'язання товариства всім своїм майном, на яке може бути звернене стягнення; солідарну відповідальність передбачено і для учасників командитного товариства (ч. 1 ст. 133 ЦК України); згідно з ч. 2 ст. 140 ЦК України, учасники товариства з об-

меженою відповідальністю, які не повністю внесли вклади, несуть солідарну відповідальність за його зобов'язаннями в межах вартості невнесеної частини вкладу кожного з учасників; ч. 2 ст. 151 ЦК України передбачає солідарну відповідальність для учасників товариств із додатковою відповідальністю; солідарну відповідальність, згідно з ч. 1 ст. 554 ЦК України несе поручитель, якщо договором поруки не встановлено його додаткову (субсидіарну) відповідальність.

Самостійним різновидом зобов'язань із множинністю осіб є субсидіарні. Субсидіарне зобов'язання додатковий боржник має здійснити в разі невиконання обов'язку основним боржником. Варто зазначити, що кредитор не має права висувати вимогу про виконання зобов'язання повністю чи в якійсь його частині відразу до субсидіарного боржника. Спершу він повинен вимагати виконання в основного боржника, а якщо той відмовився задовольнити вимогу кредитора або кредитор не одержав від нього у визначений термін відповіді на вимогу, то, згідно з ч. 2 ст. 619 ЦК України, кредитор може висунути вимогу в повному обсязі до особи, яка несе субсидіарну відповідальність.

Як впливає зі змісту ч. 4 ст. 619 ЦК України, особа, яка несе субсидіарну відповідальність, повинна до задоволення вимоги, висунутої їй кредитором, повідомити про це основного боржника, а в разі наявності позову – подати клопотання про залучення основного боржника до участі у справі.

Аналогічні правила передбачені щодо випадків виконання зобов'язання поручителем. Згідно з ч. 1 ст. 555 ЦК України, у разі одержання вимоги кредитора поручитель зобов'язаний повідомити про це боржника, а за наявності позову – подати клопотання про залучення боржника до участі у справі.

У разі недотримання цих вимог особою, яка несе субсидіарну відповідальність, основний боржник має право висунути проти регресної вимоги такої особи заперечення, які він мав проти кредитора.

У цьому випадку варто погодитись із Д.В. Трут, який зазначає: по-перше, така ситуація відповідає принципу добросовісності, по-друге, це унеможливує порушення прав основного боржника, адже у протилежному випадку не важко було б уявити ситуацію, коли кредитор, знаючи про наявність в основного боржника заперечень проти його вимог, уникнув би таких спростовувань шляхом звернення зі своєю вимогою не до основного боржника, а одразу до субсидіарного. Після такого звернення субсидіарний боржник міг би виконати зобов'язання, не повідомивши про це основного боржника, у зв'язку зі своєю недобросовісністю чи зловмисною домов-

леністю з кредитором. Унаслідок цього останній уник би заперечення, а субсидіарний боржник у порядку регресу стягнув би сплачене кредитором з основного боржника, що порушило б права останнього [8, с. 189].

Прикладами субсидіарної відповідальності є наступні: згідно з ч. 3 ст. 109 ЦК України, юридична особа, що утворилась унаслідок виділу, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями особи, з якої був здійснений виділ: ці обов'язки, згідно з розподільчим балансом, не перейшли до юридичної особи, що утворилась внаслідок виділу; члени виробничого кооперативу несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями кооперативу у розмірах та порядку, встановлених статутом кооперативу та законом (відповідно до ч. 2 ст. 163 ЦК України).

Субсидіарну відповідальність несуть також: учасники повного товариства (ст. 119 ЦК України); учасники командитного товариства (ст. 133 ЦК України); учасники товариства з додатковою відповідальністю (ст. 151 ЦК України). Особливістю відповідальності учасників цих об'єднань є те, що вони солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність. Отже, в такому разі фактично можна стверджувати про поєднання двох видів відповідальності.

Поширеним на практиці є покладення зобов'язання на третю особу. Форми участі третіх осіб виділяються з урахуванням того, з котрою зі сторін договору третя особа пов'язана: з пасивною (стороною боржника) чи активною (стороною кредитора).

Участь третьої особи на пасивній стороні полягає в одній із двох форм: третя особа виступає як виконавець зобов'язання чи як пособник боржника.

Що стосується зв'язку третьої особи з активною стороною, то тут можна говорити про прийняття виконання замість кредитора третьою особою та про адресовану нею одній зі сторін у договорі вимогу його виконання [3, с. 362].

У третіх осіб завжди є правовий зв'язок з однією або кількома сторонами зобов'язання: третя особа може бути в одних випадках носієм певних прав і обов'язків, у других – носієм тільки прав, у третіх – обов'язків.

Під час виконання зобов'язань третьою особою необхідно врегулювати такі питання: за яких умов варто залучати до виконання цивільно-правового зобов'язання третіх осіб; що є юридичною підставою їх участі у здійсненні обов'язків, кого вважати виконавцем – третю особу чи основного боржника за договором. Як правильно зазначає В.С. Толстой, відповіді на ці запитання мають і важливе практичне значення для визначення структури договірних зв'язків, установлення суб'єкта відповідальності, визначення умов відшкодування збитків, обґрунтування права на висунення позову тощо [7, с. 71].

Висновки. Виконання зобов'язань із множинністю осіб має певні особливості, які залежать від того, є зобов'язання частковим, солідарним чи субсидіарним. Дослідження питань, пов'язаних із виконанням таких обов'язків, є актуальним і не вичерпується межами цієї статті, а тому становить предмет для подальших наукових праць.

Література

1. Ананьєва К.Я. Исполнение обязательств с множественностью субъектов в них / К.Я. Ананьєва // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/>
2. Боднар Т.В. Договірні зобов'язання як категорія цивільного права / Т.В. Боднар // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2004. – № 60 – 62. – С. 73 – 75 // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://papers.univ.kiev.ua>
3. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга первая: Общие положения. – М.: Статут, 2005. – 842 с.
4. Иоффе О.С. Обязательственное право / О.С. Иоффе. – М., 1975. – 880 с.
5. Жюлио де ла Морандьер Л. Гражданское право Франции: в 3 т. / Л. Жюлио де ла Морандьер; пер. и вступ. ст.: Флейшиц Е.А. – М.: Инстр. лит., 1960. – Т. 2. – 1960. – 728 с.
6. Луць В.В. Контракти у підприємницькій діяльності: навч. посіб. / В.В. Луць: К.: Юрінком Інтер, 2008.
7. Толстой В.С. Исполнение обязательств. – М.: «Юрид. лит.», 1973. – 208 с.
8. Трут Д.В. Субсидіарні зобов'язання як різновид цивільно-правових зобов'язань з множинністю осіб / Д.В. Трут // Університетські наукові записки. – 2012. – № 4 (44). – С. 186 – 192.

Анотація

Слова В. М. Виконання зобов'язань із множинністю осіб за цивільним законодавством України. – Стаття.

Стаття присвячена аналізу питань, пов'язаних з виконанням зобов'язань із множинністю осіб. Зокрема, у дослідженні розглянуто особливості здійснення часткових, солідарних і субсидіарних зобов'язань.

Ключові слова: часткові зобов'язання, солідарні зобов'язання, субсидіарні зобов'язання, виконання зобов'язання.

Аннотация

Слова В. М. Исполнение обязательств с множественностью лиц по гражданскому законодательству Украины. – Статья.

Статья посвящена анализу вопросов, связанных с исполнением обязательств с множественностью лиц. В частности, в статье рассмотрены особенности реализации долевых, солидарных и субсидиарных обязательств.

Ключевые слова: долевые обязательства, солидарные обязательства, субсидиарные обязательства, исполнение обязательства.

Summary

Sloma V. M. Obligations of the plurality of persons by civil legislation of Ukraine. – Article.

The article deals with the analysis related to the obligations of a plurality of persons. In particular, the issue describes the features of performance for partial, solidary and subsidiary obligations.

Key words: partial obligations, solidary obligations, subsidiary obligations, performance of obligations.